

УДК 631.11:338.432

С. Р. Добровольська,
здобувач, Львівський національний аграрний університет

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ВИРОБНИЦТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

STATE FINANCIAL SUPPORT AS A FACTOR OF SECTORAL STRUCTURE OF PRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті проведено аналіз часових змін у галузевій структурі виробництва в сільськогосподарських підприємствах Львівської області. З цією метою зроблено вибірку тих сільськогосподарських підприємств, які стабільно функціонували впродовж 2009—2011 рр. Визначено тенденції у співвідношенні темпів розвитку галузей рослинництва і тваринництва в сільськогосподарських підприємствах досліджуваного регіону.

Проведено аналіз обсягів державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств регіону у розрізі груп великих, середніх та малих за розмірами підприємств. Зроблено висновок про чітко виражену схильність держави фінансово підтримувати розвиток великих сільськогосподарських підприємств, що має негативний вплив на формування галузевої структури виробництва. Обґрунтована необхідність переорієнтації державної фінансової підтримки з великих на малі та середні за розміром підприємства.

The temporal changes in the sectoral structure of production in agricultural enterprises of Lviv region are analyzed in the article. For this purpose, farms operated stably during 2009—2011 were taken as examples. It was determined trends in the correlation of development rate of crop areas and livestock farms in the studied region.

It was analyzed state financial support for the development of agricultural enterprises in groups of large, medium and small-sized enterprises in the region. We came to the conclusion that there is a distinct tendency of the state to support financially the development of large agricultural enterprises, which, in its turn, influences negatively on the sectoral structure of production. The necessity of reorientation of state financial support from large to small and medium-sized enterprises was proved.

Ключові слова: галузева структура виробництва, сільськогосподарські підприємства, державна підтримка.

Key words: sectoral structure of production, agricultural enterprises, state support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема вдосконалення галузевої структури виробництва в сільськогосподарських підприємствах є надзвичайно актуальною, оскільки на даний час існують значні диспропорції між тим, що сільськогосподарські підприємства виробляють, і що вітчизняні покупці споживають. Такі диспропорції можуть призвести до значного зниження рівня продовольчої безпеки країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченню проблеми вдосконалення галузевої структури виробництва в сільськогосподарських підприємствах, а також методів її

державної фінансової підтримки присвячені дослідження, проведені Баланюком І.Ф. [1], Дем'яненко М.Я. [2], Сухоликим М.В. [3], Ткачуком В.І. [4], Цалко О.М. [5], Черевком Г.В. [6]. У їхніх публікаціях проведено системний аналіз змін у галузевій структурі виробництва в сільськогосподарських підприємствах та впливу на неї державної фінансової підтримки. Однак поза сферою їхніх досліджень опинився аналіз відповідних змін та їх наслідків на регіональному рівні у розрізі конкретних сільськогосподарських підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є оцінка змін у галузевій структурі виробництва у великих, середніх та

малих за розмірами сільськогосподарських підприємствах Львівської області та впливу на неї обсягів державної фінансової підтримки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Період 2000—2011 рр. можна вважати періодом бурхливого розвитку сільськогосподарських підприємств Львівської області. Вартість виробленої ними валової продукції в постійних цінах 2010 р. за цей час зросла з 679,8 до 2248,1 млн грн., тобто у 3,3 разів, у тому числі продукції рослинництва — з 522,7 до 1385,3 млн грн. (у 2,6 разів), а продукції тваринництва — з 157,1 до 862,8 млн грн. (у 5,5 разів). У результаті цього питома вага сільськогосподарських підприємств у загальному обсязі виробництва валової продукції в усіх категоріях господарств зросла з 9,8 відсотків у 2000 р. до 26,8 відсотків у 2011 р. Як видно, відбуваються значні зміни у структурі сільськогосподарського виробництва в досліджуваному регіоні та перехід від переважно натурального до переважно товарного типу виробництва. Характерно, що сільськогосподарські підприємства, на відміну від особистих селянських господарств, нарощують обсяги виробництва продукції тваринництва.

Аналіз динаміки обсягів виробництва окремих видів продукції рослинництва показав, що в основі загального зростання галузі в сільськогосподарських підприємствах лежить нарощування обсягів виробництва зерна (у 2,1 разів) та цукрових буряків (у 3,3 разів). У 3,8 разів протягом 2000—2011 рр. збільшено виробництво картоплі, але це не мало суттєвого впливу на загальну тенденцію розвитку галузі рослинництва, оскільки питома вага цієї культури у вартості валової продукції не значна.

З метою проведення аналізу змін у галузевій структурі виробництва в тих сільськогосподарських підприємствах, які функціонували впродовж певного періоду у процесі дослідження, була сформована спеціальна статистична сукупність із 50 підприємств. Оскільки відповідно до вимог конфіденційності інформації вживати назви підприємств не можна, було використано їх кодові номери. Період дослідження обрано нетривалий — 2009 р. (231 підприємство подавало форму 50-сг) і 2011 р. (204 підприємства).

У процесі формування цієї статистичної сукупності встановлено, що за короткий період (три роки) відбулися значні зміни в сукупності сільськогосподарських підприємств регіону — багато підприємств втратили юридичну самостійність, а натомість з'явилися нові підприємства. Серед зниклих підприємств є як малі, так і великі за розміром. Наприклад, підприємство

з кодовим номером 40046101008544400, яке у 2009 р. реалізувало сільськогосподарської продукції на 7410,4 тис. грн. (з них 7206,0 тис. грн. — овочі закритого ґрунту), у переліку підприємств, які подавали форму 50-сг, у 2011 р. не було. Не "стало" також підприємства з кодовим номером 3014622105000000 з обсягом реалізації продукції сільського господарства — 135210,87 тис. грн., тобто найбільшого на той час сільськогосподарського підприємства області — основного виробника зерна. У той же час у 2011 р. функціонувало підприємство з кодовим номером 00046140123271842 з обсягом реалізації продукції 4249,7 тис. грн. (виключно свинина), якого в 2009 р. не було. Цілком очевидно, що такі зміни є результатом інтенсивного процесу зміни власників сільськогосподарських підприємств. Тому у процесі дослідження було відібрано 50 сільськогосподарських підприємств львівської області, які стабільно функціонували впродовж 2009—2011 рр.

В економічних показниках підприємств відібраної сукупності впродовж досліджуваного періоду відбувалися значні зміни. Зокрема, підприємство з кодовим номером 4004620632478033 збільшило свою грошову виручку від реалізації продукції сільського господарства з 30157,7 у 2009 р. до 190137,0 тис. грн. у 2011 р., тобто у 6,3 разів. Площа використовуваних ним сільськогосподарських угідь зросла з 4475 до 18808 га, а середньорічна чисельність працівників — з 687 до 1273 осіб. При цьому обсяги реалізації зерна у вартісному вираженні зросли з 6735,4 до 57907,1 тис. грн., ріпаку — з 2093,2 до 24297,9 тис. грн., цукрових буряків — з 21210,9 до 9782882,6 тис. грн. Будучи найбільшим сільськогосподарським підприємством області, воно займалося виробництвом виключно продукції рослинництва, не звертаючи ніякої уваги на розвиток галузі тваринництва. У Львівській області є немало підприємств, які зуміли збільшити обсяги реалізації продукції сільського господарства впродовж 2009—2011 рр. у кілька разів, як і підприємств, які, навпаки, скоротили обсяги реалізованої продукції в кілька разів.

Відображенням інтенсивності процесів концентрації виробництва протягом 2009—2011 рр. є збільшення площі використовуваних сільськогосподарських угідь у 50 спостережуваних сільськогосподарських підприємствах з 40262 до 59635 тис. га, тобто на 48,1%. Питома вага найбільшого підприємства у загальній площі сільськогосподарських угідь у 2011 р. склала 31,5%.

У процесі дослідження проводився поділ спостережуваної сукупності сільськогосподарських

Таблиця 1. Групування 50 спостережуваних сільськогосподарських підприємств в Львівській області за обсягом чистого доходу (виручки) від реалізації продукції сільського господарства

Показник	I група до 800 тис. грн.				II група 801 - 4000 тис. грн.				III група 4001 тис. грн. і більше			
	2009 р.		2011 р.		2009 р.		2011 р.		2009 р.		2011 р.	
	Всього, тис. грн.	Структура, %	Всього, тис. грн.	Структура, %	Всього, тис. грн.	Структура, %	Всього, тис. грн.	Структура, %	Всього, тис. грн.	Структура, %	Всього, тис. грн.	Структура, %
Кількість підприємств	24	X	24	X	15	X	15	X	11	X	11	X
Виручка від реалізації (дохід) всього, тис. грн.	10332,3		17845,7		30213,1	100	109356,9	100	192492,1	100	322883,2	100
У тому числі продукції рослинництва	5249,5	50,8	10092,9	56,5	13425,3	44,4	87304,6	79,8	137972,1	71,7	286577,1	88,8
З них зернові	3040,8	29,5	4783,9	26,8	5928,4	19,6	39726,0	36,3	39305,1	20,4	96844,1	30,0
Ріпак	656,8	6,4	4037,0	22,6	2156,8	7,1	29874,1	27,3	22225,9	11,5	34522,7	10,7
Картопля	136,0	1,3	329,9	1,8	76,5	0,3	-	-	25492,0	13,2	17056,8	5,2
Овочі відкритого ґрунту	261,1	2,5	297,2	1,7	1942,9	6,4	1043,0	1,0	-	-	-	-
Продукція тваринництва	5057,0	49,0	7110,8	39,8	15329,8	50,7	15874,6	14,5	51073,9	26,5	33396,1	10,3
З них Вирощування ВРХ	806,5	7,8	2332,8	13,1	4469,3	14,8	4952,4	4,5	1510,8	0,8	129,6	0,0
Вирощування свиней	1187,1	11,5	1242,4	7,0	1014,4	3,4	1044,4	1,0	3814,3	2,0	2274,4	0,7
Вирощування птиці	-	-	-	-	3182,7	10,5	-	-	1494,0	0,8	331,5	0,1
Виробництво молока	2522,3	24,4	1965,4	11,0	3429,8	11,4	5423,8	5,0	245,2	0,1	-	-
Виробництво пташиних яєць	310,0	3,0	184,6	1,0	-	-	12036,3	11,0	39566	20,6	28856,1	8,9
Сільськогосподарські угіддя	6159	X	5050	X	11223	X	20212	X	22880	X	34373	X
Кількість середньорічних працівників	343	X	258	X	464	X	540	X	853	X	894	X

підприємств на малі, середні та великі. Поділ сукупності на групи проводився на основі даних про загальний обсяг їх чистого доходу (виручки) від реалізації продукції сільського господарства у 2009 р. До першої групи віднесено підприємства з обсягом реалізації продукції до 800 тис. грн. (100 тис. доларів США) (малі), до другої — від 800,1 до 4000 тис. грн. (до 500 тис. доларів США) (середні), до третьої — понад 4000 тис. грн. (великі). Зазначимо, що проведений умовний поділ підприємств на групи немає нічого спільного з положенням чинного законодавства, згідно з яким до малих відносяться підприємства з річним обсягом валового доходу до 70 млн грн.

У результаті проведеного групування до першої групи було віднесено 24 підприємства, до другої — 15, до третьої — 11 із числа 50 спостережуваних (табл. 1). Зауважимо, що у 2011 р. окремі підприємства слід було б віднести до іншої групи, однак задля виявлення тенденцій галузевої структури виробництва їх було віднесено до попередньо обумовленої. Типове виділене у процесі групування мале сільськогосподарське підприємство використовує 257 га сільськогосподарських угідь та 14 працівників, середнє за розміром — відповідно 748 і 31, велике — 2080 і 81. Слід зазначити, що за умов колгоспно-радгоспної системи сільськогосподарське підприємство з площею використовуваних сільськогосподарсь-

ких угідь у межах 2 тис. га аж ніяк не могло використовувати працю лише 81 працівника. Це свідчить про величезні позитивні зміни в ефективності використання праці у сучасних великих сільськогосподарських підприємствах. У 2011 р. з розрахунку на одного середньорічного працівника в цих підприємствах реалізовано продукції сільського господарства обсягом 361 тис. грн. (показник продуктивності праці), що в 1,8 разів більше порівняно з середніми за величиною підприємствами та у 12 разів більше порівняно з малими підприємствами.

Група з 24 малих підприємств у 2009 р. використовувала 6159 га сільськогосподарських угідь та 343 працівників. За колишніх радянських часів такими були розміри одного типового для того часу господарства. Галузева структура виробництва у цій сукупності з 24 підприємств склалася доволі схожою з типовою структурою радянських часів. У 2009 р. питома вага продукції рослинництва у загальному обсязі грошової виручки від реалізації продукції сільського господарства склала 50,8%, а продукції тваринництва — 49,0%. Найвищою була частка зернових культур — 29,5%, а в галузі тваринництва — молока — 24,4%. Якщо уявити собі групу малих підприємств єдиним відносно великим сільськогосподарським підприємством, то це підприємство можна було б вважати багатогалузевим з високим рівнем спеціалізації.

Однак малі підприємства, наслідуючи економічну поведінку великих підприємств, теж спрощують свою галузеву структуру. У 2011 р. питома вага продукції рослинництва у структурі чистого доходу (виручки) від реалізації продукції сільського господарства зросла до 56,5%, а продукції тваринництва скоротилася до 39,8%. При цьому частка озимого ріпаку за 2009—2011 рр. зросла з 6,4 до 22,6%, а молока, наври, знизилася з 24,4 до 11,0%.

Аналогічну економічну поведінку протягом 2009—2011 рр. сповідували середні за розміром сільськогосподарські підприємства. Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції сільського господарства у цих підприємствах зріс у 3,6 разів, у тому числі продукції рослинництва — у 6,5 разів, а продукції тваринництва — на 3,6%. У результаті цього питома вага продукції рослинництва зросла з 44,4 до 79,8 відсотків, а продукції тваринництва скоротилася з 50,7 до 14,5 відсотків.

У великих за розміром сільськогосподарських підприємствах питома вага продукції рослинництва у структурі виручки від реалізації у 2011 р. досягла 88,8 відсотків. При цьому питома вага зернових зросла з 20,4 до 30,0 відсотків, а картоплі знизилася з 13,2 до 5,2 відсотків.

Новим явищем протягом 2009—2011 рр. стало освоєння кількох підприємствами крупномасштабного виробництва цукрових буряків та хмелю. Загалом, можна зазначити, що великі підприємства сконцентрували свою діяльність практично лише на виробництві зернових та технічних культур. Якщо не враховувати діяльність кількох птахофабрик, вони практично не займаються виробництвом та реалізацією продукції тваринництва.

Одним з потужних важелів державного регулювання виробництва в сільськогосподарських підприємствах є державні дотації та інші форми державної фінансової підтримки. Свого часу значні державні фінансові вливання в розвиток м'ясного птахівництва забезпечили високі темпи розвитку цієї галузі і врятували агропродовольчий ринок від великого

Таблиця 2. Групування сільськогосподарських підприємств Львівської області за величиною чистого доходу (виручки) від реалізації продукції сільського господарства у 2011 р. та визначення обсягу державної фінансової підтримки по групах

Показник	I – до 800 тис. грн.	II – 800,1-4000 грн.	III-4000,1 тис. грн. і більше	Разом або в середньому
Кількість підприємств у групі	80	60	64	204
Обсяг чистого доходу (виручки) від реалізації продукції сільського господарства, тис. грн.	26524,0	120860,7	1834168,9	1981553,6
Так само на 1 підприємство	331,6	2014,3	28658,9	9713,5
Прибуток, тис. грн.	-46,4	3880,6	341767,5	345601,7
Так само на 1 підприємство	0,6	64,7	5340,1	1694,1
Рентабельність від реалізації продукції, %	-0,2	3,3	22,9	21,1
Отримано коштів за рахунок державних дотацій, тис. грн.	2729,7	6338,0	68674,2	77741,9
Отримано коштів за рахунок податку на додану вартість, тис. грн.	414,1	2132,1	21151,5	23697,7
Всього отримано коштів, тис. грн.	3143,8	8470,1	89825,7	101439,6
Кількість підприємств, які отримали кошти	24	26	31	81
Так само у відсотках до загальної кількості підприємств, %	30,0	43,3	48,4	39,7
Отримано коштів на 1 підприємство, тис. грн.	130,1	325,8	1403,5	1252,3
Відношення обсягу отриманих коштів до величини чистого доходу (виручки) від реалізації продукції сільського господарства, %	11,8	7,0	4,9	5,1

дефіциту м'ясних ресурсів. Зміни в політиці державних дотацій дозволяють стимулювати розвиток окремих галузей сільського господарства.

У процесі дослідження проводився аналіз обсягів державної фінансової підтримки виробництва в сільськогосподарських підприємствах Львівської області у 2011 р. Із 204 підприємств, які вели бухгалтерський облік у повному обсязі, за даними обласного управління статистики (форма 50-сг) отримувачами фінансової підтримки були 78 підприємств, тобто 38,2 відсотків від загальної їх кількості. При цьому бюджетні дотації отримували 54 підприємства, а фінансову підтримку за рахунок податку на додану вартість — 35 підприємств. Паралельно першою та другою формами державної підтримки користувалися 11 підприємств.

Поділ усієї сукупності сільськогосподарських підприємств на три групи здійснювався з використанням інтервалів, сформованих у процесі попереднього групування. Загалом до першої групи ввійшли 80 підприємств, до другої — 60, до третьої — 64 (табл. 2). Слід відмітити вражаючі відмінності в розмірах сільськогосподарських підприємств першої та третьої груп. Обсяг чистого доходу (виручки) від реалізації продукції сільського господарства з розрахунку на одне підприємство у третій групі був більшим від сукупного аналогічного показника по всіх 80 підприємствах першої групи.

Найбільшими отримувачами коштів з державного бюджету та повернення податку на додану вартість у 2011 р. виявилися підприємства третьої групи. Насамперед у цій групі найвища питома вага підприємств — отримувачів фінансової підтримки — 38,2%. Загальна сума отриманих коштів у 2011 р. склала 70450,1 тис. грн., що складає 3,6 відсотка у відношенні до загального обсягу чистого доходу (виручки) від реалізації продукції сільського господарства та 4,3 відсотка від сукупної повної собівартості реалізованої продукції по всіх 204 підприємствах. Одне середньостатистичне підприємство першої групи отримало 106,0 тис. грн. коштів, другої групи — 152,1 тис. грн., третьої групи — 2158,3 тис. грн. Загалом 31 підприємство третьої групи отримало 95,0 відсотків загальної суми коштів державної фінансової допомоги.

За середніми даними по групах сільськогосподарських підприємств дещо приховується справжній розподіл коштів фінансової підтримки. Так, у першій групі два з 23 підприємств-отримувачів допомоги отримали загалом 1926,5 тис. грн., що складає 95,1 відсотків від загального обсягу допомоги по всій групі. Інші ж підприємства обмежувалися сумами від 1 до 70 тис. грн. У двох названих підприємствах обсяг виділеної допомоги у 2011 р. у кілька разів перевищив величину чистого доходу (виручки) від реалізації продукції, тобто обсяг коштів, які вони заробили на агропродовольчому ринку. В обох випадках йдеться про кошти з державного бюджету.

У групі середніх за розміром сільськогосподарських підприємств внутрігруповий розподіл коштів у 2011 р. був більш справедливим. Два підприємства — найбільші отримувачі допомоги — отримали її загальним обсягом 1193 тис. грн., що складає лише 32,7% коштів, отриманих всіма підприємствами другої групи.

У третій групі найбільшим отримувачем коштів державних дотацій є підприємство з кодовим номером 004625330124457, яке отримало їх обсягом 37,6 млн грн., тобто 81,4% від загальної суми по групі та 75,6% від суми по всіх 204 сільськогосподарських підприємствах області.

Зважаючи на те, що із 492 сільськогосподарських підприємств Львівської області до великих належала дуже невелика їх кількість, можемо констатувати, що саме ці підприємства формують не тільки галузеву структуру виробництва, але й отримують більшу частину виділених для підтримки галузі коштів. У 2001 р. лише 20 сільськогосподарських підприємств Львівської області використовували

більше 2000 га сільськогосподарських угідь. Але питома вага використовуваних ними угідь у 2011 р. складала 69,0 відсотків, тобто більш ніж у два рази більше від 472 інших, менших за розмірами сільськогосподарських підприємств.

ВИСНОВОК

Ми не ставили собі за мету виявити напрями розподілу коштів державної фінансової допомоги сільськогосподарським підприємствам. Видається, що більш показовим є виявлення кінцевих споживачів цих коштів. Встановлено, що основними отримувачами державних коштів є великі за розміром підприємства. Таким чином, реально держава фінансово підтримує тих сільськогосподарських товаровиробників, галузева структура яких орієнтована не на зміцнення продовольчої безпеки країни щодо збалансованого стабільного забезпечення населення продовольством у необхідному асортименті, а на погіршення ситуації в цій сфері. Виділення коштів насамперед великим підприємствам, які ігнорують розвиток більшості галузей тваринництва, може призвести до посилення залежності країни від імпорту м'ясо- та молокопродуктів.

Література:

1. Баланюк І.Ф. Галузева структура виробництва в сільськогосподарських підприємствах: монографія / І.Ф. Баланюк, О.І. Жук. — Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2011. — 184 с.
2. Дем'яненко М.Я. Проблемні питання державної політики фінансової підтримки сільського господарства // Економіка АПК. — 2011. — №7. — С. 67—73.
3. Сухолиткий М.В. Сучасні тенденції у формуванні галузевої структури сільського господарства // Економіка АПК. — 2010. — №7. — С. 31—36.
4. Ткачук В.І. Диверсифікація аграрного підприємництва: монографія / В.І. Ткачук. — Житомир: ЖНАЕУ, 2011. — 268 с.
5. Цалко О.М. Економічна сутність стратегії диверсифікації сільськогосподарських підприємств // Агроінком. — 2008. — №1—3. — С. 66—72.
6. Черевко Г.В. Диверсифікація підприємства на селі / Г.В. Черевко, Г.Б. Іваницька, Л.Є. Кригуль // Науковий вісник Львівської державної академії вет. медицини ім. С.З. Гжицького. — 2003. — Т.5. — №1. — С. 83—87. *Стаття надійшла до редакції 24.01.2013 р.*